

Вербець В.В.

Соціологічний аналіз процесів приватизації: проблеми, пошуки, перспективи

Складність та багатоплановість проблем відродження України потребує якісної зміни усєї сукупності суспільних відносин, що диктується і необхідністю переходу до ринку. Очікувана різноманітність форм власності ускладнення суспільного життя, безповоротність соціальної диференціації об'єктивно ставить питання про пошуки економічних, політичних, соціальних, правових та моральних регуляторів нових для нашого суспільства відносин.

У відповідності з державним завданням приватизації соціологічна служба Рівненської міської Ради народних депутатів разом з Київською інформаційно-аналітичною фірмою "ЕКСОР" здійснила дослідження процесів приватизації державних підприємств міста. Було проведено опитування керівників та провідних спеціалістів підприємств "Рівнедерев", фабрики нетканих матеріалів, швейної та кондитерської фабрики, заводів безалкогольних напоїв, відкритого акціонерного товариства "Рівненський завод високовольтної апаратури" та комбінату будівельних матеріалів тощо.

Метою дослідження виступав аналіз динаміки та тенденцій процесу приватизації як в місті, області, так і по Україні в цілому. Визначалася також оцінка рівня реалізації інтересів та участі у цьому процесі основних груп населення, тенденції у формуванні

соціальної бази економічних реформ.

Окрім того, отримані в ході аналізу дані розглядались в сукупності з оцінками, що спричинені політичною обстановкою, соціальним самопочуттям різних груп населення, мірою довіри їх центральним, місцевим органам влади та іншим структурами.

Оскільки процес приватизації є одночасно економічним, політичним та соціальним явищем, то, окрім економічних показників, які характеризують ступінь їх впливу на діяльність приватизованих підприємств і загальну економічну ситуацію, були також досліджені такі фактори, як соціальне самопочуття основних груп населення в місті, вплив на них факторів, пов'язаних з кризовими явищами в суспільстві, ставлення цих груп до політичних, соціально-економічних та виробничих проблем.

Відповідно до Програми уряду по реструктуризації власності передбачається досягти такі основні цілі, як підвищення ефективності виробництва та мотивації до праці, створення конкурентного середовища та прошарку приватних власників і реформування системи управління державним сектором економіки.

Досягнення основних цілей, декларованих програмою уряду по реструктуризації власності, безсумнівно, пов'язане з успіхом проведення приватизації державного майна. Проте, приватизацію слід розглядати не тільки як один (і то не найважливіший) елемент механізму розвитку сучасного господарства. Взята сама по собі, поза зв'язком із розвитком всіх елементів ринкової економіки, вона не має чудотворної сили, здатної вирішувати проблеми, які накопичилися у

суспільстві.

Невисокий економічний ефект від реструктуризації власності нині зумовлений відсутністю передуючої процесу приватизації відповідної індустріальної та антимонопольної стратегії. Найскладніші завдання реструктуризації власності Україна змушена вирішувати у надзвичайно несприятливих для цього умовах - високомонопольної, структурно диспропорційної економіки, у глибокій кризі (приватизація у всіх розвинених країнах здійснювалась в межах циклічного підйому економіки).

Оцінка експертів міста та області економічного ефекту, досягнутого внаслідок реструктуризації власності, невисокі, на рівні "нижче середнього". Інтенсивність процесу приватизації оцінюється ними трохи вище, але у порівнянні з результатами попереднього дослідження (1995 року) цей показник зріс майже у два рази (зростання інтенсивності підтверджують статистичні дані по кількості приватизованих підприємств та участі населення у приватизації).

Досягнення цілей приватизації (створення конкурентного середовища, підвищення ефективності виробництва, формування прошарку власників, реформування системи управління державним сектором економіки) експерти оцінюють на середньому рівні, що свідчить про двоякість цього процесу - він ще не став незворотним, балансус у зоні невизначеного напрямку руху.

Як показує первинний аналіз експертних оцінок, насамперед приватизувались високорентабельні підприємства. З одного боку, вони, накопичивши досить коштів, мають можливість викупити себе самі, а з другого - володіють високою інвестиційною привабливістю і тому швидко знаходять покупця. Така практика цілком відповідає положенням сучасних економічних теорій та світового досвіду проведення приватизації. Водночас, держава починає позбавлятися найбільш прибуткових підприємств, збіднюючи тим самим джерела значних надходжень до місцевих бюджетів.

Орієнтація на приватизацію середньорентабельних підприємств в нашому регіоні оцінюється на середньому рівні, але саме цей фактор сприяв прискоренню темпів приватизації, оскільки таких підприємств значно більше, ніж високорентабельних. Вони досить привабливі для потенційного власника. Певна частина регіональної еліти вже накопичила значні кошти та намагається хоч якось зберегти їх, вкладаючи у реальну власність.

Низькорентабельні підприємства викликають значно менший інтерес у покупців та власників приватизаційних сертифікатів. Значний вплив на інтенсифікацію процесу приватизації справляє

діяльність регіональних відділень державного майна, сертифікатних аукціонних центрів. Позитивно впливає на процес приватизації діяльність місцевих засобів масової інформації по роз'ясненню населенню процедур використання сертифікатів та забезпечення інформацією потенційних покупців.

На жаль, існуюча нормативна база мало впливає на зацікавленість населення вкладати грошові кошти у розвиток підприємства. В основній своїй масі населення не володіє достатніми коштами для вкладання у перспективні інвестиційні проекти. З іншого боку, діяльність великої кількості неординарних трастів, інвестфондів показує, що у населення міста все ж є певні кошти, які могли б бути використані для піднесення вітчизняної економіки. Проте, ці кошти розпорошені, населення втратило довіру до скомпроментованих недержавних структур, але не відновило довіри і до держави. :

Відсутність права приватної власності на землю, орієнтація на приватизацію низькорентабельних підприємств та протидія лівої орієнтації партій діють з протилежним до приватизації вектором, але це не є її гальмом. Найбільш вагомий чинник - відсутність права приватної власності на землю негативно впливає на наміри стратегічного інвестора, але в умовах політичної стабільності та державних гарантій не є вирішальним.

Післяприватизаційна підтримка державою приватизованих підприємств не досягла необхідного рівня, недостатньо впливає на хід приватизації, а саме вона становить найбільший резерв зростання економічного ефекту від реструктуризації власності

Окрім загальних для підприємств всіх форм власності проблем, власник приватизованого підприємства залишається з неадаптованим малокерованим трудовим колективом один на один. До того ж, часто з розпроданими частинами майнового комплексу та дефіцитом провідних фахівців, без реальних джерел фінансування. Не маючи досвіду повністю самостійної роботи, загубивши гарантовані ринки збуту та джерел постачання сировиною, підприємства перепрофільовуються на випуск більш простої продукції або просто починають розпродавати свої резерви продукції та сировини (як варіант - здача конторських та виробничих площ в оренду комерційним структурам, де нерідко працюють найбільш кваліфіковані кадри з цього ж підприємства).

Не маючи досвіду повністю самостійної роботи, загубивши гарантовані ринки збуту та джерел постачання сировиною підприємства перепрофільовуються на випуск більш простої продукції або просто починають розпродавати свої резерви продукції та сировини (як варіант - здача конторських

та виробничих площ в оренду комерційним структурам, де нерідко працюють найбільш кваліфіковані кадри з цього ж підприємства).

Таким чином, головна причина низької економічної ефективності приватизації - відсутність фінансових ресурсів для інвестування у приватизовані підприємства. Процеси приватизації потребують активної підтримки місцевих органів влади, проте в цілому по Україні цей рівень досягає тільки середньої оцінки, що явно недостатньо. При подальшому аналізі поведінки соціальних груп були виявлені причини такої невисокої зацікавленості, але це можна пояснити високим ступенем невпевненості населення у майбутньому.

Як показують результати дослідження, найбільш зацікавлені у проведенні приватизації елітні групи: керівники всіх рівнів, а також підприємці, керівники комерційних та банківських структур. У цій сфері переплітаються інтереси легального та нелегального бізнесу. Ці результати цілком зрозумілі. Нувориші, які на каламутній хвилі розвалу Радянського Союзу створили собі значний капітал, хочуть не тільки володіти грошми, але й стати справжніми господарями підприємств, вийти до правлячого класу.

Досить численні групи працівників легкої та харчової промисловості, непромислової сфери, сільського господарства, а також працівники промисловості недержавного сектора займають вичікувальну позицію, оскільки ще не встигли відчувати зміни на краще.

Невизначеність таких груп, як керівники правоохоронних органів та державні службовці зумовлена, насамперед, їх посадовим статусом. Формально вони не мають законних способів приватизувати більшу, ніж хто-небудь з громадян, частину власності. Проте на практиці найбільш часто вихористовують цілком законні способи обходу існуючих правових норм про державну діяльність якраз державні службовці. Вони влаштовують у пов'язані з ними керівні структури своїх близьких родичів (дружин, синів тощо), виконуючи фактичну роботу цих структур і відстоюючи їх інтереси при розподілі власності.

Найменшу зацікавленість у приватизації проявляють ті категорії населення, які не пов'язані та не можуть бути пов'язані з власністю в силу своєї службової діяльності та становища: військовослужбовці, працівники правоохоронних органів, викладачі, студенти та молодь, яка вчиться, а також пенсіонери та безробітні.

Таким чином, значна частина населення не

дуже вірить, що успіх у приватизації приведе до поліпшення їх життя, вирішить кризову ситуацію в економіці.

Зацікавленість у приватизації працюючого населення прямо залежить від рівня володіння власності та впливу на управління підприємством, а також від реального прибутку.

Разом з тим, експертні оцінки показують, що реальний прибуток всіх груп населення коливається в інтервалі від "нижче середнього до "низького" та, за даними кореляційного аналізу, абсолютно не пов'язаний заробітною платою.

Аналіз експертних оцінок показує, що в цілому по місту та області ефективність діяльності підприємств після приватизації дещо знизилась. Значне зниження зафіксовано практично по всіх показниках, що характеризують ефективність діяльності: обсяг реалізації та фінансове становище підприємства, завантаженість потужностей, продуктивність праці тощо.

Зниження ефективності діяльності підприємств супроводжувалась, на думку експертів, зміною таких факторів: падіння платоспроможного попиту на продукцію, зростання заборгованості підприємств підприємствам, зниження платоспроможності підприємств та обіговості грошових коштів, падіння рівня забезпеченості матеріалами, комплектуючими та паливно-енергетичними ресурсами, зростання цін на продукцію тощо.

В цілому можна зазначити загальні тенденції процесу приватизації в місті та області:

1. Головна загроза зриву процесу приватизації - відсутність державної підтримки в "адаптаційний" період приватизованого підприємства.

2. Основна причина низької економічної ефективності приватизації - відсутність фінансових ресурсів для інвестування у приватизовані підприємства.

3. Головне завдання державного регулювання - створення умов для перетоку капіталу, а тому створення та формування інфраструктури фондового ринку та його правової основи, сприяння захисту прав акціонерів.

4. Розвиток ринку цінних паперів при одночасній регламентації та контролю за діяльністю фінансових посередників - один з найбільш ефективних заходів по включенню в економіку ринкових механізмів.

5. Підприємства, ставши суб'єктами підприємництва, все гостріше потребують відповідної законодавчо-нормативної бази, тобто зовнішнє середовище відстає від потреб розвитку підприємств.

Література:

1. Смелзер Нейл. Социология. - М, 1994. - С.499-509.
2. Проблеми розвитку соціології на сучасному етапі (теоретичні та методичні питання). //Матеріали міжнародної

науково-практичної конференції. - Київ, 1994. - С.166-174.

3. Социология. Наука об обществе. - Харьков, 1996. - С. 390- 414.